

hogy elmegy hazulról — Annához, akivel együtt dolgozott a gyárban. (Jellemző, hogy Anna és huga milyen tekintélyes szerepet játszanak a regényben. Ezt a részt ugy!átszik teljes egészében lehozta a kiadó.) A három munkás regényéből így lesz Anna, Theodore és barátja, Marco szerelmi regénye teli szentimentalizmussal, romantikával és érzékiséggel. Theodore a két lány nyakán él s bár tudja, hogy ez a szituáció nem illik egy dolgozó emberhez, mégis ereje ahhoz, hogy véget vessen annak. Végül Marco rántja ki a bétlenségéből. Ezen a helyen felcsillan valami, amit nem lehetett a regényből kihagyni, s ami megmaradhatott, miután ártalmatlan s egyuttal „fasisztikus“ is. Marco elmondja, hogy hogyan küldték el a gyárból. Kipiszkalta az igazgató, mert szervezett munkás volt és ő nem „hagyta magát“. Ezt különben később Th. is átéli, sőt aktív részt vesz munkás szervezkedésben azzal a tanulsággal, hogy a reformisták — tévednek. Emiatt a pártban is áskálódnak ellene. Egyik munkahelyéről, miután kitudódott róla, hogy sztrájk szervezésében vesz részt, elküldik. A regény ide vonatkozó részében meglepő fejezet címek bukkannak fel. Meglepőek, mert átcsúsztak a fasiszta cenzurán, sőt még a kézirat megnyirbálójának a figyelmét is elkerülték. Pl. ilyen címek akadnak: „Abból, aki nyugodtan munkát keres az élet forradalmáért is formálhat“. Vagy: „A gyakorlat megtanítja Theodoret arra, hogy a gondolkodásmód és az eszmék a környezettől függenek.“ Ez utóbbi fejezetben ilyen mondatok vannak: „Most már Th. egész más módon harcol: okosabb és biztosabb lett: a háború megerősítette osztálytudatában; a háború alatt alkalma volt olyan tüneményeket megérteni, melyek azelőtt igen komplikált problémáknak tűntek előtte. Most már biztos a győzelmében, biztos a győzelemben...“ (Viszont hiányzik a háborús rész. Ez is ottmaradt a szerkesztő asztalán!) A XIII. fejezet címe: „Th. tanult, mindenről tájékozódott, a reformisták azonban erősebbek nála és egy nagy ostobaságba kergetik.“ Ez a fejezet mindenképp érdekes. Ahogy a reformisták megjelennek benne, az a valódi munkásregények hangját és a levegőjét idézi. (Pl. a párttitkárral folytatott bemutatkozó beszélgetés.) A regény azonban ezek ellenére is giccsbe torkol. Anna meghal, Th. börtönbe kerül, majd kiszabadul, mert a vád, hogy Annát megölte volna, minden alapot nélkülöz. — A három munkás regénye így végződik egy prostituált szobájában, ahol Th. kiköt. A munkásirók erős és markáns naturalizmusa is hiányzik a könyvből. Bernard mindent csupán sejtet. Írásának erejét, vérét elsikkasztották. Kétségtelenül Bernard személyében a haladó irodalom veszített, a fasizmus pedig nyert egy talentumot. Az olasz fasizmusnak már rég szüksége volt egy „igazi munkásiróra“; most megtalálta, de mint munkásirót egyuttal ki is végezte.

(Budapest)

Nemes Lajos

KERKHOVEN HARMADIK ÉLETE.* Jakob Wassermann posthumus könyve lezárja a Maurizius-ügy s az Etzel Andergast trilógiáját. Az író hatyudala ez. Gyónás és vallomás. Wassermann életrajza, pontosan úgy, ahogy ismerjük. A könyv címében Kerkhoven van, de annak igazi „hőse“, maga Wassermann, aki a regény egyik alakjában az író Alexander Herzog-ban van megmintázva. A könyv tartalma Wassermann szerencsétlen házasságának története. Ezt elmondani nem lehet. Ez a házassági história, botrányaival, válásával, az elvált asszony nem szűnő zsarolási kísérleteivel szemünk előtt játszódott le a bírósági tárgyaló termekben s nyilván sokan emlékeznek az író heves erejű kifakadására: „Egész életem kulimunka ennek a kiszípolozó asszonynak a szolgálatában.“ Ezek voltak az élő Wassermann

szavai, s ez a regényhős, Herzog vallomásának is a mottója. Herzog (Wassermann) közel 20 évig él egy asszonnyal házasságban, egy démonikus nővel, — elkoptatott szó, de megközelíti az egyén ösztönlényegét, — aki szertelenségeivel, ellentmondásaival, az író „idegeire megy”. Az író közben egy másik asszony közelségébe jut. Mindketten kötöttek, de elválnak s összeházasodnak. Az író a válás fejében roppant árt fizet. Kiszolgáltatja magát az elvált asszony legképtelenebb anyagi igényeinek. És az elvált asszony anyagi hajszájával megmérgezi az író második házasságát is. Az író belebetegszik a hajszába, lelki válságba jut, s ekkor lép közbe Kerkhoven, a lélekgyógyász, aki az író második feleségével Bettinával akad össze. Kerkhoven azt tanácsolja az írónak, hogy rögzítse meg első házassága történetét s ekként (a műbe vetítve lelki konfliktusát) szabaduljon meg attól. Az író követi a tanácsot, s elmondja napló formájában Gannával — első felesége — töltött együtt-létét. Ez a jellemrajz ökéletes. Ezt a női portrét csak a mélyre látó pszichológus — Wassermann — alkothatta meg, akinek kifejező, árnyaló, a legrejtettebb belső történéseket is visszajelentő nyelve életre kelti Ganna démonikus valóságát. De a gyónás sem segít. Herzog (Wassermann) nem tud a Ganna-komplexumom túlfejlődni. A harc egyre kérelhetetlenebbül folyik s a pénz megszállottja, Ganna, nem ismer megalkuvást. Az író kritikus összeomlása pillanatában Kerkhoven ismét beavatkozik, s sikerül őt szanatóriumába menteni. Itt indul meg azután az a szinte láthatatlan szövedékű lélektani munka, amelyet Kerkhoven, a lélekgyógyász, visz véghez. Kerkhoven nem dogmatikus követője valamelyik lélektani iskolának, de magatartásában láthatóan, az analízis módszereit követi, s eként jut el feltárásaihoz. A Ganna komplexum megoldása, amit a mélyre visszanyúló beszélgetések eredményeznek, nyilvánvalóvá teszi, hogy az íróban (értsd Wassermann) eleven, tudatalatti szükséglet él a Ganna démonikus egyénisége, a ganna elementáris létforma iránt, s ez a belső meghatározottság és kötöttség fűzte őt beteg elválnakhatatlannal hozzá. Az eszmélő tudatosítás gyógyító erejű. Az író újraéled, de Kerkhoven, a gyógyító, halálra van ítélve. Gyógyíthatatlan szívbaj támadta meg, (a baktérium-kulturát ő maga tenyésztette ki véréből) s ezt elárulja az írónak, aki féltékenykedik rá. Mert a szanatóriumban sajátságos, szinte földalatti lelki élet alakul ki az író és az orvos felesége, miként az orvos és író hitvese között. Semmi sem történik külsőleg, de a belső történések annál jelentősebbek. Mindnyájan megéngott, bizonytalan emberek — egyébként rendkívül vonzó és értékes kvalitásokkal — akik kölcsönösen egymás lelki vontató kötelén segítik ki a partnerüket a megtorpanás és elcélatlanodás nihilizmusából.

Mit akart ezzel a könyvvel Wassermann mondani? Saját élettörténetét, amit el is mondott. Kétségtelenül tragikus élmény, amelyet nyilván az sem oldott fel, hogy azt alkotásba formálta. Wassermann tragikus pályájú ember volt, egyéni életében s nyilvános életében egyaránt. Még megérte elűzetését és megtagadtatását abból a Németországból, amelyet mint zsidó és német egyaránt szolgálni akart, (Mein Weg als Deutscher und Jude) s fel kellett eszmélnie a „szintézis” tragikus torzójára. Maga a regénytrilógia is torzó, mint W. egyéni élete. Nem tudom, hogy maga Wassermann, orvos-hőse Kerkhoven szívbajában halt-e meg; a könyvnek sajátságosan valami enyészett-szaga van. Az író talán nem is tudta, hogy ez lesz a hattyudala, de mintha sejtette volna. Ez a könyv a lét poláris kérdéseit vájkálja, s a halál metafizikumába torkol. Az író életérzete nyilván hanyatlóban volt. A Kerkhovennel folytatott beszélgetések a halálról, istenről helyenként Dosz-

tojejski figuráira emlékeztetnek. Wassermann megosztott ember volt. Látta a mai lét valóságait, s igyekezett eszmélő emberségével és lelkiismerete tulfeszült érzékenységével beidegezni és megoldani a kor gyötörő válságait. Tanuja volt az ifjuság mai válságának, szeretett volna utat mutatni, velük menni, segíteni, de maga is megtorpant. Nem tudom szimbólikus-e, hogy Etzel Andergast, akít Kerkhoven nevelő embermentő művészete terel vissza a csellekvő, igenlő életre, s aki aztán az orvos feleségével jut testi-lelki kapcsolatba, — amelynek felfedése a házaspár életét hosszantartó válságba dönti, — a történetek után Moszkvába megy? Ennyit tudunk meg róla a 3. kötetben. Wassermann látja a mai életvalóságot. Beszél a mai „planetáris“ éhségről, arról ami a mának uralkodó valósága. Beszél az undorról, arról az emberről, ki 1931-ben meghalt s halálának oka az undor volt. Beszél az ifjúságról, amelyet olyan „lelki kinok gyötörnek, amilyenhez foghatótt mennyiségben és sulyban egyetlen előző nemzedék nem ismert. Ezek már nem szerették az életet, a halált szerették, kiábrándultak az életből“. Wassermann lát, de tekintete mégis felröved a túlra. Azt kérdi Kerkhomentől, hogy van-e Isten? És ezen rágódnak, tanakodnak, mint nyilván az olyan emberek, akik már sem miben sem hisznek, akiknek az élet-hite megroppant. És a kitünő, nagyszerű emberlátó, Kerkhoven doktor aki halálos betegen élete nagy művén dolgozik, a tévképzetek kutatásán, művében megépíti „a hidat a vágy érzéki világából a hit érzékfeletti világába, az élettanból és lélektanból az isteni magasságok bizonyosságába“. Wassermann, akár író, akár az orvos alakjában, végösen a metafizikába menekszik. Betegség, — testi és lelki, — halál, Isten. A könyv még azzal sem engesztel ki, hogy záró jelenetében a szülés, az új életindulás misztériumát ábrázolja.

Wassermann, a nagy író és nagy lélekábrázoló ebben a kiválóan lélektani művében, amelybe beleakarta szőni személyes életét, miként a kor életét is, ismét csak torzót adott, akárcsak Etzel Andergastban. De amíg ebben még érezni a nyugtalan keresés, a vonagló, lázadó ifjúság raptusát, a Kerkhoven harmadik élete túl az egyéni és szociális valóságon a metafizika tereire révül. Ez a legnagyobb gyöngéje, amely árulóan kifejezi az író lelki irányát. Wassermann, az író, az ember, a zsidó tragédiája sokszoros, s mégis egyetlen gyökerű; a felemáság, az igen is, nem is, a félmegoldások kortragédiája.

Ami ebben az egyébként nagy művészettel és lélektani elmélyedéssel megírt könyvben nyugtatóan hat, az az író két nőalakjának, Marie és Bettina sugárzó női és emberi jelenése.

(Nagyszöllös)

Neufeld Béla

* Jakob Wassermann: Joseph Kerkhovens dritte Existenz. Querido Verlag, Amsterdam, 1934.

DOKTOR DÖBLIN RAGÁLYA. Mit mondanának arról az idegorvosról, aki nagyvárosi mánában szenvedő betegét azzal próbálná esztétizálni, hogy hirtelen rákiabálna: „Nem, a Messiás én vagyok!“ Ugyebár az mondanák, hogy „a szegény ember megőrült.“

Európában a fasiszta bacillus kísért. Sokan vannak, akik istentől elhivatott Vezérnek érzik magukat és felfedezik kiválasztott népüket. Mindenütt felbukkannak, hallják a vér szavát, rögből valónak érzik magukat, a törzsi szokások és sajátosságok felett megrészegednek, minden egyes nemzet ébredszik, csak a ragály látszik nemzetközinek.

Nem csoda, hogy a zsidókat, akik helyenkint oly fájdalmasan jártak, ez a ragály különös erővel kapja el. De mert egyáltalán nem csoda,